

ДОБА УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ В ЧСР (з історії українсько-чеських відносин у ХХ ст.)

Статтю присвячено історії Українського громадського комітету (УГК) в ЧСР. Розглядаються причини та обставини суспільно-політичного життя як українського, так і чеського, які зумовили виникнення такого явища в українському емігрантському житті, як УГК. На основі критичного аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури, а також архівних джерел у статті подано характеристику УГК, висвітлено роль, яку він відігравав в українському житті в Чехословаччині, розкрито особливості внутрішнього життя комітету, досліджено причини, що призвели до закриття УГКу Празі 1925р.

У жовтні 1920 р. було розпочато існування в молодій ЧСР, яка стала єдиним притулком для безлічі українців, які змушені були залишити рідну землю після трагічної поразки Української революції 1917—1920 рр., такого явища як "допомогова акція". Саме тоді під патронатом К. Крамаржа було організовано т. зв. "російську і кримську допомогову акцію", з орієнтацією переважно надопомогу монархістським силам з Росії [1]. Вже у лютому 1921 р. її визнали офіційні кола, а в березні було утворено Земгор ("Об'єднання Земських та Міських діячів у ЧСР"), який і керував матеріальною допомогою російським біженцям, наданою урядом ЧСР. Як зазначає О. Мушинка, посилаючись на празькі архівні джерела, підготовку цієї акції було доручено окремії секції (П/2), створеній МЗС ЧСР ще у 1919р. Саме ця секція мала опікуватися емігрантами з Росії, стежити за ними, реєструвати й контролювати їхні політичні партії. Вона ж керувала Слов'янською бібліотекою та Російським історичним закордонним архівом [2].

"Російська допомогова акція" такою, якою вона передбачалася спочатку, мала на меті надавати матеріальну допомогу усім емігрантам з колишньої Росії. Водночас вона мала бути тимчасовою й не дуже великою. Однак, уже за короткий час чехи переконалися у зворотному, до того ж "допомогова акція" вимагала до себе не так уваги з боку міністерства фінансів, як з боку МЗС. Дізнавшись про опікування урядом ЧСР емігрантами з Росії (чого й близько не було в інших державах), до Чеських земель почали з'їжджатися емігранти з сусідніх держав. Адже Пра-

га давала можливість не тільки і не стільки зводити кінці з кінцями, як створювати свої культурні й наукові установи на еміграції та отримувати вищу й середню освіту в чеських наукових закладах. Це було головною причиною масової еміграції українців до Чехословаччини. До того ж, тут було вже кому ними опікуватися крім чехословацького уряду. Влітку 1921 р. з ініціативи групи українських емігрантів, що мешкали в Празі, на чолі з Микитою Шаповалом було створено Український громадський комітет (УГК).

Як відомо, Микита Шаповал приїхав до Праги восени 1920 р., де й "почав вивчати обставини". 31.10. 1920 р. за його участю було закладено празьку групу соціалістів-революціонерів, яка стала осередком вироблення планів їхньої закордонної праці. Сам М. Шаповал про цей період згадував так: "Почав робити знайомства і зв'язки між соціалістами (які тоді в Чехословаччині були при владі), а в лютому 1921 р. вже зустрівся з авторитетними представниками чеської влади (між іншим і з міністром Др. В. Гірсою). В розмовах з ними я просто сказав, що прошу уряд ЧСР допомогти українській еміграції, яко людям" [3]. Під час тієї зустрічі М. Шаповал та В. Гірса непогано порозумілися між собою. Останній подякував М. Шаповалов!, як членові уряду УНР, за прихильне ставлення українців до чеських легіонерів на Україні, адже крім усього іншого за часів УНР тут було відкрито 42 чеські школи для чеських колоністів на українських землях.

Минуло 2 місяці з часу цієї зустрічі й стало цілком ясно, що ЧСР надасть матеріальну до-

помогу українським емігрантам (польські джерила повідомляли, що чехи надали допомогу українцям через те, що в майбутньому бажали мати свій ґрунт в Росії, а задля цього українці мали б стати їм у пригоді [4]). Розпочалася копітка праця по уможливленню нормального надання цієї допомоги. М. Шаповал, як організатор, запросив приїхати до Праги на 1.05. 1921 р. авторитетних представників українського руху, а саме В. Винниченка (з Берліна) і Н. Григорієва (з Варшави). Усі троє відвідують міністрів Е. Бенеша, В. Гірсу та ін. Згодом В. Винниченко від'їжджає до Берліна, де продовжує займатися літературною працею. Пан Григорієв залишається у Празі і стає першим помічником М. Шаповала. Разом працюють над створенням статуту УГК, затвердженого владою ЧСР, в якому йшлося про потреби еміграції і про те, що хотів для неї зробити УГК, а саме про:

- правовий захист еміграції, її реєстрація;
- допомога працею (пошук роботи);
- допомога на перший час (нічліг, харчі, одяг);
- медично-санітарна допомога;
- культурно-просвітницька діяльність, зокрема утворення українських установ і допомога студентам [5].

Відповідно, уряд ЧСР заявив, що визнає УГК як представника української еміграції і вступає з ним в офіційні зносини. Було асигновано 100 000 крон на організацію українських установ і окремо на інші форми допомоги [6]. Одночасно з Др. В. Гірсою було укладено таку домовленість:

- підмога українській еміграції дається через УГК з мотивів гуманітарних, без огляду на політичні течії, гуртки, напрями;
- УГК, як і утворені ним установи, керують своєю працею цілком автономно, на основі своїх статутів, без втручання чеської влади у внутрішнє життя української еміграції;
- уряд демократичної ЧСР забезпечує засаду рівності у відносинах до різних націй і політичних груп, не роблячи жодного натиску на політичну свободу;
- чеські політики, вважаючи національне відродження України процесом натуральним і неминучим, активно підтримують українську культуру, як доказ того, що ЧСР хоче придбати в сусідньому народі приятеля на майбутнє; як мала республіка, ЧСР зможе в майбутньому розвиватися лише опираючись на Схід, складником якого є і Україна;
- ставлення ЧСР до Росії та України однакове [7].

Створений з ініціативи соціалістів-революціонерів Український громадський комітет до

січня 1922 р. складався з членів зазначеної партії, вони займали й усі місця в управлінні УГК. Це не могло не вплинути на ставлення до УГК представників інших політичних партій, внаслідок чого вже з перших кроків українська еміграція розділилася на його прибічників та опонентів. До останніх в більшості належали вихідці з Галичини. Однак негативне ставлення до есерівського УГК не завадило галицьким студентам ще в серпні 1921 р. звернутися до нього із заявами про допомогу. Допомогу було надано, але задля уникнення наклепів і нервових вигуків в бік УГК МЗС ЧСР запропонувало компроміс: орган опіки над студентами буде окремий від УГК, але за участю УГК як рівнозначного члена [8]. Цим органом став Чесько-український комітет, який складався з:

- чеської професури;
- представників УГК;
- професорів Українського вільного університету;
- чеської молоді;
- української молоді;
- білорусів.

Головою було обрано професора Карлового університету Др. Ярослава Бідло. Діяльність цього комітету була тісно пов'язана з Українським вільним університетом, який на той час вже був переведений з Відня до Праги.

Таким чином, вже з перших днів існування УГК відчув на собі усі настрої тогочасної української еміграції, що навіть за кордоном не змогла подолати "кордону на Збручі". Ця обставина ускладнювала не лише стосунки в середині емігрантського моря, а й міжукраїнськими емігрантами та чехословацьким урядом, якому було дивно спостерігати подібну ворожнечу в таборі українців.

Та, незважаючи на всілякі чвари і непорозуміння між емігрантами, УГК таки спромігся виконати окреслені ним завдання. За допомогою чехословацького уряду, комітетові вдалося організувати більш-менш упорядковане життя українців. Він перетворився на своєрідний Червоний Хрест, який безкорисно опікувався українськими емігрантами, надавав їм притулок, постачав харчі, лікував і давав чи не найголовніше — можливість навчатися: "мета УГК полягала не тільки в тому, щоб рятувати фізичне існування української еміграції, яка великим числом свідчила про розмір катастрофи, але він Старається дати можливість приєднатися до культурного життя, здобути освіту і знання, необхідні для її роботи задля українського народу" [9].

Таким чином проваджена праця мала б стати корисною для України, на яку мали намір невдовзі повернутися і перенести з собою увесь свій

доробок. Слід сказати, що таке ставлення до своєї закордонної діяльності було характерне майже всім емігрантам.

Однак, перше, з чого почав УГК,— це з забезпечення фізичного існування емігрантів. З цією метою було створено "Перехідну станцію для українських біженців", де надавалася перша й основна допомога щойно прибулим українцям до ЧСР. Тут їх годували, одягали, надавали тимчасовий притулок. В одній з кімнат "Перехідної станції" було влаштовано окремий інтернат для тих студентів, котрі вчилися в якійсь школі і не одержували стипендій [10] (слід згадати, що на січень 1922 р. за допомогою УГК стипендії отримували близько 1200 українських студентів) [11]. Часом на "Перехідній станції" влаштовували спільні заходи. Одна з них відбулася 6.01.1923 р. На Свят Вечір було організовано спільну кутю, яку відвідав представник міністерства закордонних справ ЧСР п. Консул Д-р З. Завазал.

Окрім "Перехідної станції" ще один відділ, утворений УГК, надавав українській еміграції першу допомогу. 12.08. 1921 р. було відкрито Медично-санітарний відділ, у якому обстежувалися й новоприбулі біженці. Тут вони отримували безплатний квиток до лазні і мило. Значно допомагав цьому відділові Чеський Червоний Хрест. За допомогою урядових субсидій та дотацій від президента було створено організаційний відділ, що опікувався емігрантами в різних регіонах та влаштовував концерти й інші заходи; Бюро праці, завданням якого було влаштування емігрантів на роботу, з чим тут добре справлялися, адже відповідну роботу було знайдено майже всім бажаючим. У вересні 1921 р. було засновано культурно-освітній відділ. За його допомоги протягом 1921—1924 рр. до чеських вищих навчальних закладів та заснованих УГК установ вступив 691 емігрант, до середніх фахових—160, до матуральних у Йозефові—130, автотракторних курсів— 21, фахових курсів— 9. Усього близько 1812 українських емігрантів [12]. Працівниками цього відділу було виклопотано 96 науково-літературних стипендій українським вченим і театрові М. Садовського від МЗС ЧСР.

За стипендіями до УГК зверталися українські емігранти не лише з Чеських земель. Багато було з Галичини, яку вже на той час міцно тримала Польща. Між Прагою та українськими таборами Вадовеці — Каліш — Щепіорно велося постійне листування. У Польщі українські емігранти мали свого офіційного представника — голову "Комітету допомоги українським біженцям з України", представника "Українського громадського комітету в ЧСР", генерала української армії Миколу Шаповала. Він безпосередньо брав участь у внутрішньому житті україн-

ців, слідкував за оформленням і наданням віз емігрантам на навчання до чеських та українських навчальних закладів у ЧСР. В його особистому фонді збережено списки українських емігрантів, інтернованих у зазначених таборах. Зважаючи на те, що чимала частина цих емігрантів завдяки стипендіям, отриманим від УГК, потрапила до ЧСР і влилася в існуючу там вже українську різнобарвну еміграцію, цікаво було б проаналізувати їхній склад. Так у реєстрі студентів, які перебували в таборах інтернованих в Каліші і Щепіорно і які мали від'їхати на студії до Чехословаччини, знаходимо таку статистику: 16 українців, з них 2 патріоти; 5 малоросів, що вживають українську мову в разі потреби; 1 малороска, що вживає лише російську мову; 1, що розмовляє французькою мовою; 1 москаль з Петербурга, що за час перебування в Українській армії принципово не хотів вчитись українській мові; 1 москаль українською мовою принципово не говорить, має зв'язки з російськими монархістами; 1 москаль [13]. Ця статистика, мабуть, найкраще відображає природу української еміграції того часу. Одночасно згадані списки засвідчують, яким українським навчальним закладам ЧСР тут віддавали перевагу. Так у списку емігрантів, які мали від'їхати на студії до Чехословаччини в 1923/1924 академічному році, зазначено, що до Української господарської академії подалося 40, а до Педагогічного інституту — 2 чоловіки [14].

Слід сказати, що УГА в Подєбрадах користувалася чималою популярністю серед емігрантів, незважаючи на те, що під час її створення дійшло до серйозного конфлікту в середовищі тих самих емігрантів, який ледве не звів нанівець усю справу по організації цієї установи [15]. До того ж українці з польських таборів відіграли в її заснуванні не останню роль (напр., голова Спілки українських техніків сільського господарства Б. Ю. Іваницький, який жив тоді в Тарнові як директор Департаменту Міністерства земельних справ УНР, був обраний проректором академії, з Тарнова приїхали також і І. Шовгенів, який обійняв посаду першого ректора УГА, та І. Шереметинський, якого призначили Секретарем Професорської ради). Відкрита за підтримки президента Т. Масарика, міністра закордонних справ Е. Бенеша, при безпосередній участі його заступника Д-р В. Гірса та завдяки постійній допомозі з боку Яроміра Нечаса, чи не найбільшого приятеля українців у чеському середовищі, який у той час був особистим секретарем президента, 22 червня в УГА розпочалися заняття на трьох факультетах: Агрономічно-лісовому (19 кафедр), Інженерному (20 кафедр), Економічно-кооперативному (20 кафедр). Спочат-

ку Академія мала трирічну програму навчання, але вже 1924 р. вона була переформована на Високу школу з чотирирічним курсом навчання та правом надавати своїм випускникам титул інженера відповідного фаху *. Статут же академії, який нашвидкуруч склав М. Шаповал (це в свою чергу призвело до певних непорозумінь серед організаторів УГА), Міністерством хліборобства було затверджено ще 16 травня 1922 р. Після цього МЗС Чехословаччини почало видавати візи на в'їзд до країни професурі та студентству, в складі якого в основному переважали колишні військові Української армії, більшість яких було інтерновано в таборах у Польщі. До того ж на час відкриття академії до ЧСР уже було переведено Український вільний університет з Відня, частина професорів якого обіймуть посади і в УГА. Частина з них (Б. Матюшенко, В. Старосольський, М. Галаган, С. Гольдельман та інші) вступили в члени УГК на початку 1922 р. за умови, щоб було зроблено перевибори Управи Комітету. Загальні збори членів Комітету в січні 1922 р. обрали нову Управу в складі: голова—М. Шаповал, заступник—Б. Матюшенко, член Управи—Н. Григорієв, кандидат у члени Управи—Б. Мартос. Секретарем було призначено С. Гольдельмана. Міністр В. Гірса був дуже задоволений з цього переформування і збільшив допомогу Комітетові [16].

У зв'язку з усім вищесказаним можна дійти висновків, що саме в той час, коли проект УГА лише вимальовувався на папері, цілком виявили себе всі майбутні суперечності, які спіткають цю установу та УГК. По-перше, студенти (в більшості своїй галичани) ще напередодні відкриття УГА постали проти її існування і поставили питання про потребу української установи на еміграції взагалі (як можна буде побачити згодом, українська наука розвиватиметься в ЧСР рівно стільки, скільки матимуть змогу працювати "старі" професори, що зробили основні свої наукові кроки ще до еміграції, на Батьківщині, і з ініціативи яких постала вся культурно-освітня діяльність у ЧСР); по-друге, професори, запрошені до читання лекцій у цьому закладі, представляли різні навчальні установи (напр., УВУ, який дотримувався зовсім інших принципів, аніж керівництво УГК) і, вступаючи до Українського громадського комітету, вони ще 1922 р. забажа-

* Протягом 1922—1935 рр. в УГА отримало відповідну освіту 766 студентів, з яких закінчило студії і одержало дипломи 559 осіб. Протягом цього часу УГА мала 35 професорів, 19 доцентів, 23 лектори, 23 асистенти—разом 100 чоловік професорського персоналу та 10 професорських стипендіатів. До того ж до академії було запрошено читати лекції 26 чеських професорів. За цей час УГА видало українською мовою 2149 друкованих аркушів підручників українською мовою, написаних професурою академії.

ли зміни статуту цієї інституції. У цьому вже була закладена природа майбутніх суперечностей, адже саме ініціатори зазначених подій січня 1922р., стануть ініціаторами аналогічних змін в УГК 1924 р. і виступлять 1923 р. за відокремлення УГА від УГК. 1.08. 1923 р., як записав Микита Шаповал, який дуже переймався проблемами цього навчального закладу: "Ми відокремили Академію" [17]. Насправді Академія сама відокремилася і ця подія дуже боляче вразила Голову УГК. Тепер УГА адміністративно стала підпорядковуватися Міністерству закордонних справ, яке її фінансувало. Причиною ж таких змін у стосунках між представниками УГА та УГК, переважно його Голови, було розходження в поглядах професорів академії та М. Шаповала на те, якою ж саме має бути ця школа: "Будучи сам непересічною людиною з великим розмахом діяння, М. Шаповал хотів, щоб і нова українська школа, її професорський персонал і студентство були високого рівня. Тому не дивно, що він встрявав в кожну дрібничку, особливо в тих випадках, коли вона, на його думку, відбочувала від його плану" [18].

Окрім УГА, за участі Українського громадського комітету 1922р. виникла ще одна педагогічна установа—Гурток пластичного мистецтва, який наприкінці 1923р. перетворився на Українське товариство пластичного мистецтва на чолі з Д. Антоновичем. 24.12. 1923 р. товариство відкрило студію пластичного мистецтва, яке стало найбільшим осередком мистецької діяльності української еміграції за кордоном. Це була своєрідна педагогічна установа, яка виховувала майбутніх українських митців.

Найбільшою ж педагогічною установою, утвореною УГК, безперечно став Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі (УВПІ), відкритий 7 липня 1923 р. (комісія для його організації була обрана ще 15.01. 1923 р.). Ідея заснування такого інституту знайшла прихильне ставлення міністра закордонних справ ЧСР Е. Бенеша та його заступника В. Гірси, а також міністра освіти п. Бехіне [19] (МЗС щомісяця погодилось виплачувати 50 000 кч, 25 000 на утримання персоналу, навчальні прилади, бібліотеку тощо, 25 000 на 50 стипендій для студентів по 500 кч [20]). Метою УВПІ була підготовка педагогів для українських шкіл. Мовою викладання було встановлено українську мову; навчання мало бути безплатним; інститут отримав свою печатку з написом українською та чеською мовами. Передбачалося організаторами УВПІ утворити інтернати для студентів, їдальню, інші подібні заклади. Адміністративно інститут підпадав УГК. Першим директором було обрано Л. Білецького. На початок відкриття

УВПІ приймальна комісія оголосила, що в першу чергу прийматиме тих, хто вже перебуває на теренах ЧСР і має посвідчення для проживання, згодом вирішили приймати всіх [21]. Ця педагогічна установа мала 4-річний курс навчання і мала три відділи: літературно-історичний, математично-природничий та музично-педагогічний. Мав УВПІ і свою специфіку. Тут дуже часто проводилися різноманітні екскурсії студентів під керівництвом викладачів у музеї, бібліотеки, наукові інститути тощо (було створено навіть спеціальний екскурсійний комітет на чолі з проф. М. Терлецьким). В різні роки тут викладали такі визначні українські вчені, як А. Артимович, В. Барвінський, Л. Білецький, В. Гармашів, І. Горбачевський, С. Рудницький, С. Русова, В. Сімович, М. Славінський, С. Шелухін, О. Шулгін, В. Щербаківський та ін. [22].

Отже, бачимо, що протягом 1922—1923 рр. з ініціативи УГК було створено чимало українських інституцій. Не в останню чергу допомагало цьому порозуміння між головою комітету М. Шаповалом та представниками чехословацького уряду й президентом Т. Масарика. Офіційна Прага визнавала УГК за представника української еміграції в ЧСР. Внаслідок цього комітет представляв українські інтереси і в різних "допомогових акціях", утворених владою ЧСР для емігрантів. Був залучений УГК і до "Головної ради при МЗС для культурно-освітньої допомоги біженцям-хліборобам". Діяльність цієї Ради дуже добре була відображена в її Статуті:

Статут Головної ради при МЗС для культурно-освітньої допомоги біженцям-хліборобам.

1. Склад Головної ради (ГР):

- 1) Представник МЗС і Міністерства земельних справ;
- 2) Представник Масарикової Академії праці;
- 3) Представник земельної ради;
- 4) Представник Єдноти;
- 5) Представник Аграрного міжнародного бюро;
- 6) Представник "Земгору";
- 7) Представник УГК;
- 8) Представник об'єднаних козачих товариств.

2. ГР має на меті керувати всією акцією культурно-освітньої допомоги селянам-емігрантам з Росії, України, інших країв, щоб підняти їхню загальну і практичну підготовку для ведення сільського господарства на підставі ліпших методів і конкретного знання, здобутого в господарствах Чехословаччини.

3. Для здійснення своєї мети ГР має:

- а) виробничі плани і проекти для організації навчання хліборобів у школах чеських і спе-

ціальних курсах і встановлює загальний напрям всієї акції;

б) вироблений відповідний кошторис і передає його на затвердження відповідним органам, що асигнують кошти;

с) складати звіти про працю і видатки і представляти їх тим же органам;

д) організує технічну допомогу для здійснення намічених і стверджених проєктів.

4. Межі компетентності ГР установлені міністрами закордонних справ і земельних справ або їхніми заступниками;

5. Завданням ГР є координувати діяльність відповідних еміграційних організацій, що ведуть реальну працю допомоги, однак не звужуючи сфери їхньої діяльності в інших напрямках.

6. ГР для російських селян надає підтримку через російські емігрантські організації, а для селян з України — через УГК;

7. Культурно-освітні програми проводяться рідною мовою, іноді — чеською;

8. Праця є аполітичною;

9. ГР проводить впорядкування різних курсів, свята, екскурсії;

10.— загальний секретаріат, з секретарями російським та українським;

— видавничу комісію з російською та українською секціями;

— шкільно-курсіву комісію;

— фінансову комісію;

— контрольну комісію з чеських громадян і по одному представникові від росіян та українців;

11. Фінансування всієї акції, що входить до компетенції ГР, веде МЗС, установлені форми і порядок витрати коштів, звітів і контролю витрат. Однак, ГР мусить подбати про здобуття коштів від громадян, даючи публічні звіти про витрату громадських пожертвувань;

13. ГР діє 1 рік;

14. При ліквідації акції ГР здає докладний звіт, майно, архів і кошти МЗС або кому воно вкаже.

Назва органу могла б бути така: "Центральний комітет для допомоги біженцям-хліборобам з Росії і України, що перебувають в Чехословаччині (Прага, 22 червня, 1922 р.)" [23].

Як бачимо, 1922 та 1923 рр. представники УГК не мали непорозумінь з чехословацьким урядом, який ставився до нього з повагою. А 1924 р., як зазначає О. Мушинка, уряд радикально знизив фінансові дотації УГК, внаслідок чого УГК був змушений змінити статут, частково змінити характер діяльності, зменшити число штатних співробітників тощо [24]. Проте навіряд чи можна так категорично говорити про те, що зміна статуту була викликана саме змі-

ною політики офіційної Праги. Скоріш до цього призвели внутрішні суперечки в середині Комітету. Адже ще 15.01. 1923 р. група членів УГК виступила з вимогою його реформування. Серед них, зокрема, були відомі в еміграційному середовищі постаті — В. Старосольський, Б. Матюшенко, О. Бочковський, Б. Мартос, В. Шкляр, О. Безпалко та інші. Дехто з названих, як бачимо, були професорами в українських закладах в ЧСР (В. Старосольський, наприклад, в УВУ, а Б. Мартос — в УГА тощо). Ця група виступила проти засилля в УГК соціалістів-революціонерів і вимагала негайного урівноваження в комітеті всіх членів, незважаючи на їхні політичні уподобання. На це представник Управи УГК зазначив, що "ініціаторами УГК були послані за прошення до існуючих перед заснуванням комітету в Празі українських організацій, при чім про партійну приналежність не запитувалося. Запрошені (представники Української академічної громади, Драгоманівської громади, Трудової громади, Українських Січових стрільців та ін.) разом з ініціаторами і створили ядро"[25]. Ця заява не вплинула і не переконала опонентів п. Григорієва. Вони рішуче залишили залу засідання комітету. Та засідання на цьому не завершилося. Тут обговорювалася ще одна справа, однак дещо побіжно, оскільки матеріал потрібно було ще збирати. Йшлося знову про непорозуміння поміж емігрантами, яке на цей раз набрало несподіваного забарвлення. Розглядалася спроба замаху на Голову УГК М. Шаповала. У протоколі засідання про це було занотовано так: "Про замах на Голову УГК М. Шаповала маються дані, але говорити про це детально поки що завчасно" [26].

Однак, скандали в УГК, на жаль, на цьому засіданні не припинилися. Вони мали своє продовження і в майбутньому. 5.03.1923 р. п. Матюшенко (Голова Українського громадського допомогового комітету в Австрії) подав до МЗС ЧСР заяву, ідентичну заяві, поданій зборам УГК. Згодом було встановлено, що з числа підписаних пп. Бочковський, Старосольський, за їхніми словами, згоди своєї на передачу подібної інформації до Міністерства не давали [27].

Подібні конфлікти робили неможливим нормальне функціонування й Української селянської спілки (УСС), утвореної УГК 1923р. Вже 1924 р. багато представників Спілки піддалися нищівній критиці (передусім пп. Сумневич, Зозуля, Багацький, Паливода): "з одного боку, вони боролися проти ... поширення опіки УГК на ширші кола еміграції, зокрема, еміграції військової та старших їх провідників; з іншого, "головарі" виписували людей з Волині (родичів і т. д.)" [28]. Оскільки більшість членів Української селян-

ської спілки були активними членами УГК, то вони поєднували свої обов'язки, внаслідок чого УСС, поміж іншими утвореними УГК установами, була найбільш невідірваною від самого комітету. Головою спілки був Н. Григорієв (як пам'ятаємо, права рука Микити Шаповала), його заступником був Микола Шаповал, якого 1924р. було змушено взагалі покинути спілку. Йому закидалося нехтування своїми обов'язками, "шкідлива та компрометуюча діяльність". Не будемо забувати, що Микола Шаповал представляв в УГК інтереси українців, інтернованих у польських таборах. Внаслідок цього в багатьох членів УГК "найулюбленішим засобом було поширити вістки, що, допомагаючи товариству в Каліші, попирають польську справу поміж українців; що в товаристві зібрані польські агенти, що вони роблять польське діло в таборах тощо" [29]. Цей запис чи не найкраще передає атмосферу емігрантського життя, зокрема, зосередженого в УГК. Представлений у своїй більшості соціалістами-революціонерами, він терпіти не міг представників інших політичних угруповань. І чи не найбільше тут терпіти не могли Петлюру та його прибічників, яких вважали зрадниками України: "під іменем Петлюри тепер виступає найогидніша реакція, яку мусить знести українська революція всіма і всякими засобами" [30]. До петлюрівців же зараховували мало не всіх українських емігрантів, котрі перебували на території Польщі або мали з нею приятельські взаємини. Внаслідок цього багато відомих українських діячів, які жили й працювали в ЧСР і мали певний стосунок з зазначеною державою, в свою чергу теж потрапили до "зрадників". Як бачимо, не оминула ця лиха доля й Миколу Шаповала, який не переставав піклуватися про своїх співвітчизників у Польщі. Його завжди обурювало негативне ставлення до них своїх колег по УСС та УГК. Він неодноразово виступав з заявами проти подібної поведінки. Внаслідок цієї та інших обставин невдовзі тут почали говорити: "Цей Каліш у нас є вже болячка". Та конфлікти лише навколо Каліша не закінчувалися. Знову порушувалась тема щодо представництва в Головному комітеті спілки. Зокрема, зазначалося, що поміж 1500 осіб, яких нараховувала УСС, 1350 було з Галичини, решта — наддніпрянці. Однак у Головному комітеті спілки галичан не було [31]. Не в змозі самі виплутатися з конфліктів, деякі члени спілки вирішили звернутися до чеської влади, загрожуючи в справах СС закликати чехів як силу жандарма чужої влади. Зрозуміло, що більшістю членів УСС це розглядалося як злочин супроти цілої спілки [32]. Микола Шаповал, який був принципово не згоден з усіма зазначеними процесами, став "кісткою в

горлі" своїх колег. Його справа була сфабрикована і віддана на рішення Мирowego суду Селянської спілки, головою якого був М. Галаган. Згідно з рішенням суду Миколу Шаповала виключили 24.10. 1924 р. з УГК [33]. Він залишив Прагу і переїхав до Парижа.

Проілюстровані конфлікти, до яких доходило в межах УГК та його дітищ, на жаль, були непоодинокими випадками в цих установах. Як бачимо, на 1923—1924рр. збільшилася їхня кількість, а 1925р. УГК було ліквідовано. Внаслідок цього слушною могла б бути думка, що комітет закрили через колотнечу між його членами. М. Кугутяк, наприклад, відверто каже, що "безконечне тертя всередині і навколо УГК мали своїм наслідком заборону чехословацькими властями 8-го вересня 1925 р. діяльності Громадського комітету" [34]. Однак, як доводить О. Мушинка, спираючись на чеські архівні документи МЗС ЧСР, конфлікти не були причиною його ліквідації [35]. До того ж 1925 р. дійшло до часткової ліквідації російської допомогової акції, частиною якої, як ми пам'ятаємо, був УГК. Сам же голова УГК Микита Шаповал з цього приводу в своїй роботі "Закордонна праця" [36] зазначав: "3.09. 1925 р. УГК закрався, виконавши план своєї праці".

І справді, роботу було проведено неабияку. За свої майже 4 роки існування УГК зумів налагодити і нормалізувати життя багатьох емігрантів. Більшості з них він повернув надію, зробив можливим продовження перерваної війною праці. Професори отримали можливість навчати, а молодь — навчатися. УГК став Червоним Хрестом, швидкою допомогою для української освіти та українства загалом. Адже, окрім зазначених інституцій (УГА, УВПІ, Студії пластичного

мистецтва, УСС) комітет відкрив "Український громадський видавничий фонд" (1923 р.), що став найбільшою українською фінансовою організацією; "Український національний музей-архів" (1923 р.), метою якого було збирання відомостей про пам'ятки української культури, що потрапили до різних держав світу; збирання пам'яток, вивезених з України еміграцією, чи тих, що дає українське творче життя на еміграції; пам'яток відродження і визволення України; збирання відомостей про полеглих героїв у визвольній боротьбі українського народу; системне упорядкування та опис зібраного матеріалу, видання спеціального органу, присвяченого справі української старовини [37]. 1923 р. було створено і Матуральні курси в Подебрадах, що згодом були перенесені до Праги і на їх основі постанала Реальна гімназія, а 1924 р. на базі віденського Українського соціологічного інституту було відкрито чи не найулюбленіше дітище М. Шаповала — "Український інститут громадознавства", який мав три відділи: соціології та політики, статистики й економіки, техніки (друкований орган — "Нова Україна", видавництво "Вільна спілка" у Подебрадах). Як видно з усіх вищенаведених фактів, УГК в основному піклувався про те, щоб не тільки надати емігрантам першу допомогу, потрібну насамперед задля їх фізичного існування, а забезпечити їх необхідним рівнем освіти, який би допоміг їм швидше отримати роботу. Саме з цією метою було відкрито різноманітні курси, Реальну гімназію, УГА та УВПІ, в яких українців навчали практичних спеціальностей. А про духовне відродження, і, знову таки, не без допомоги УГК, піклувався Український вільний університет та утворені ним товариства.

1. Ruska a ukraínska emigrace v CSR v letech 1918— 1945 (sborník studii — 1).— P., 1993.— S. 8.

2. Від Наукового товариства імені Шевченка до Українського Вільного університету. Міжнародна наукова конференція: матеріали — К., 1992.— С. 275.

3. ЦДАВО України.— Ф. 3563.— Оп. 1.— Спр. 78.— Арк. 21.

4. *Tejchmanova Sv. Rusko v Ceskoslovensku* (Віта еміграції в ЧСР 1917—1939).—P., 1993.—С. 247.

5. ЦДАВО України.— Ф. 3563.— Оп. 1.— Спр. 78.— Арк. 23.

6. *Там само*.— Арк. 24.

7. ЦДАВО України — Ф. 3563 — Оп. 1.— Спр. 238.— Арк. 35.

8. ЦДАВО України — Ф. 3563 — Оп. 1.— Спр. 48.— Арк. 18.

9. Три роки праці УГК в ЧСР.— П., 1924.— С. 6.

10. *Там само*.—С. 20.

11. ЦДАВО України.— Ф. 3563.— Оп. 1.— Спр. 78.— Арк. 25.

12. Три роки праці...— С. 29.

13. ЦДАВО України — Ф. 4007.— Оп. 1.— Спр. 14^а — Арк. 8.

14. *Там само*.

15. Про те, як було створено академію див.: *Б. Мартос*. Заснування Української господарської академії // Українська господарська академія в ЧСР: 1922—1935.— Нью-Йорк, 1959.— С. 102—117; *Б. Мартос*. Заснування Української господарської академії // Хроніка—2000.— 1999.— вип. 29—30.— Ч. II.— С. 192—211.

16. *Б. Мартос*. Заснування Української господарської академії // Українська господарська академія в ЧСР.— Нью-Йорк, 1959.— С. 105; а також: Українська господарська академія в ЧСР і Український технічно-господарський інститут.— Нью-Йорк, 1972.

17. ЦДАВО України.— Ф. 3563.— Оп. 1.— Спр. 78.— Арк. 49.

18. Українська Господарська Академія в ЧСР: 1922 — 1935.—Н.-Й., 1959.— С. 71.
19. ЦДАВО України.— Ф. 3972.— Оп. 1.— Спр. 1.— Арк. 2.
20. *Там само*.— Арк. 22.
21. *Там само*.— Арк. 5.
22. *Ульяновська С., Ульяновський В.* Українська наукова культурницька еміграція у Чехословаччині між двома світовими війнами // Українська культура: лекції за редакцією Д. Антоновича — К., 1993.— С. 489.
23. ЦДАВО України.—Ф. 3563.—Оп. 1.—Спр. 125.— Арк. 50.
24. Від Наукового товариства імені Шевченка до Українського Вільного університету. Міжнародна наукова конференція: матеріали — К. ..., 1992.— С. 278.
25. ЦДАВО України.—Ф. 3695.—Оп. 1.—Спр. 206.— Арк. 7.
26. *Там само*.— Арк. 10.
27. *Там само*.— Арк. 31.
28. ЦДАВО України.— Ф. 4007.— Оп. 1.— Спр. 9.— Арк. 25.
29. ЦДАВО України.— Ф. 4007.— Оп. 1.— Спр. 14.— Арк. 29.
30. ЦДАВО України.— Ф. 3563.— Оп. 1.— Спр. 78.— Арк. 63.
31. *Там само*.— Арк. 17.
32. *Там само*.— Арк. 16.
33. ЦДАВО України.— Ф. 4007.— Оп. 1.— Спр. 13.— Арк. 13.
34. Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади.— Л., 1992.— С. 314.
35. Від Наукового товариства імені Шевченка до Українського Вільного університету. Міжнародна наукова конференція: матеріали — К. ..., 1992.— С. 278.
36. ЦДАВО України.— Ф. 3563.— Оп. 1.— Спр. 78.— Арк. 39.
37. Три роки праці УГК в ЧСР.— П., 1924.— С. 77.

Betliy O. V.

**THE EPOCH OF UKRAINIAN SOCIAL COMMITTEE
IN CZECHOSLOVAKIA
(from history of Ukrainian and Czech relationships
in 20th century)**

This article is devoted to the question of history of Ukrainian social committee (USC) in Czechoslovakia. It presents a brief review of the causes and circumstances of Ukrainian as well as Czech social and political life, which brought about of such a phenomenon as USC. Basing on a critical analysis of domestic and foreign literature with the use of archive sources, the most important part of the article shows a characterization of USC. Special attention is paid to the role which the committee played in Ukrainian life abroad not only in CSR. The article also mentions the peculiarities of internal life of USC and the reasons for its closing in 1925.